

Dragica Malić
Zavod za hrvatski jezik, Zagreb

ČAKAVSKE CRTE POVALJSKE LISTINE

U bračkoj *Povaljskoj listini* iz g. 1250, napisanoj ćirilicom, razmatraju se one jezične crte koje su odraz živoga narodnog čakavskog govora mjesta i vremena gdje je spomenik nastao u suodnosu s onima koje su posljedica knjiškoga crkvenoslavenskog i latinskog te supstratskoga romanskog utjecaja.

Povaljska je listina jedan od najstarijih jezičnih spomenika nastalih na hrvatskom području i na narodnom jeziku, te nije čudo da je do sad pobudila dosta pažnje u znanstvenim krugovima¹. Napisana je 1250. godine, očito na temelju starijeg predloška. To je vrijeme početak onog razdoblja u razvoju hrvatskoga jezika u kojem se počinju javljati

---

¹ F. Rački, Prva hrvatska ćirilicom pisana listina, *Starine* 13, JAZU, Zagreb 1881, str. 197–210; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici (Acta croatica)*, sveska I (od godine 1100–1499.), JAZU, Zagreb 1898, str. 3–9; I. Ostojić, *Benediktinska opatija u Poveljima na otoku Braču*, Split 1934, str. 28–59; J. Vrana, Kulturnohistorijsko značenje povaljske ćirilske listine iz godine 1250, *Filologija* 3, JAZU, Zagreb 1962, str. 201–218; V. Putanec, Tekstološki i jezični problemi u Povaljskom kartularu (1184–1250), *Slovo* 14, Zagreb 1964, str. 101–109; I. Ostojić, Još o sadržaju i pismu Povaljskog kartulara, *Slovo* 17, Zagreb 1966, str. 125–135; O. Nedeljković, O ispravi kneza Brečka kao spomeniku jezične prošlosti na Braču, *Poljički zbornik* 2, Zagreb 1971, str. 199–212; P. Šimunović, Toponimija Povaljske listine, u: *Toponimija otoka Brača, Brački zbornik* 10, Supetar 1972, str. 17–64; A. Cvitanić, Pravnopovijesno značenje Povaljske listine, u: *Spomenici dominikanskog samostana u Bolu 1475–1975*, Bol – Zagreb 1976, str. 39–58; P. Ivić i V. Janković, *Pravopis srpskohrvatskih ćirilskih povelja i pisama XII i XIII veka*, Novi Sad 1981; i dr.

crte po kojima će se kasnije razlikovati njegovi dijalekti.

Listinu je za brački povaljski samostan prepisao i ovjerio Ivan (*Ioannē*), kanonik splitskoga kaptola i zaprisegnuti pisar hvarškoga biskupa, po svoj prilici domaći čovjek². Budući da je nastala na području koje sasvim sigurno pripada čakavštini, to ćemo one njezine crte koje se inače smatraju čakavskima, premda mogu biti još nečije³, promatrati kao čakavske. Samu pak listinu možemo smatrati prvim poznatim čakavskim tekstom. Međutim, kako je listina nastala u kraju gdje su nekoliko stoljeća živjela u bliskom dodiru dva raznorodna jezika (jedan romanski i jedan slavenski) i gdje su supostojale dvije različite kulturne i pisarske tradicije (latinska i crkvenoslavenska), nije se čuditi što u njoj ima dosta grafijskih, ortografskih i jezičnih nepoznanica, premda ih nema onoliko koliko se činilo ranijim istraživačima.

Listina je napisana ćirilicom – naslijeđenim sustavom grafema, od kojih su neki nefunkcionalni, drugi višefunkcionalni. U ortografskoj primjeni toga sustava pisac nastoji slijediti pravila tradicionalne crkvenoslavenske pisarske norme, ali se ne može oteti ni utjecaju supostojeće latinske tradicije ni novinama pisarskih ćiriličkih kancelarija susjednih područja. Nedosljednosti i današnje nepoznanice Povaljske listine ne govore o jezičnoj nespretnosti i ortografskoj neupućenosti njezina pisara, kao što se u dosadašnjoj literaturi često isticalo, nego prije o njegovu kolebanju između dvije različite književnojezične i pisarske tradicije, s time da su se oba jezika kojima se služio u svojoj pisarskoj djelatnosti (i latinski i crkvenoslavenski) znatno razlikovala od narodnih jezika kojima su imali biti pisani izraz, tj. i od dalmatskog romanskog i od hrvatskog čakavskog.

Povaljska je listina nastala na temelju starijeg predloška, ali sasvim sigurno *ne* sadrži prijepis tzv. Brečkove isprave iz 1184. godine. Prema tome ne može se govoriti ni o dva jezična i pravopisna sloja u

---

² Premda listina sadrži nemalo pravopisnih i jezičnih problema koje je moguće objasniti samo romanskim utjecajem, tih problema ima ponajmanje upravo u završna tri retka listine, što ih je kanonik Ivan sastavio u svoje ime.

³ O postojanju određenih crta tipičnih za čakavsko narječje u pojedinim dijalektima ostalih hrvatskosrpskih narječja literatura je obilna. Vidi o tome npr. M. Moguš, *Čakavsko narječje*, Zagreb 1977, a u novije vrijeme radove P. Ivića, J. Matešića, A. Pece, A. Šojata i S. Težaka u *Hrvatskom dijalektološkom zborniku* 5, JAZU, Zagreb 1981, i u njima navedenu literaturu.

rasponu od 66 godina, tj. od nastanka suponirane isprave do prijepisa iz 1250. godine. Predložak listine sadrži jedinstven narativno-kroničarski opis stjecanja samostanskih imanja, začetog navedene 1184. godine, kad su knez Brečko i ostala vlastela vratili samostanu nekadašnje njegove zemlje "po Konьcu", i na kraju popis stečenih zemalja. Taj je predložak očito nastao nakon opatovanja opata Ratka (koji se spominje samo u prošlom vremenu), vjerojatno ne baš mnogo prije prijepisa. Nova je u listini vjerojatno samo Blaževa potvrda i Ivanova ovjera prijepisa.

U nastojanju da predočimo sliku fonološkog i morfološkog sustava teksta listine, moramo neprestano voditi računa o grafijskom sustavu kojim se pisar služio i o njegovoj ortografskoj primjeni.

Za problematiku o kojoj je riječ važna je sudbina poluglasa, jata i refleksa nazala *ę* iza palatala u tekstu listine. U vrijeme njezina nastanka jeri (*y*) već je odavno zamijenjen s *i*, ali se grafem *y* u crkvenoslavenskoj pisarskoj tradiciji postojano čuva. Poluglas u slabom položaju isto je tako odavno nestao, ali se po tradiciji najčešće još uvijek piše. Jat (*ě*) očito je snažno zahvaćen procesom defonemizacije. Prema tome, u ćirilichkoj grafiji toga vremena postoji pet različitih grafema za tri samoglasnička fonema (*i*, *y*, *e*, *ě*, *ь* za *i*, *e*, *ь*), od kojih se jedan (poluglas) u izgovoru sačuvao u relativno malom broju situacija u odnosu na one u kojima se piše. S druge strane postoji živ utjecaj latinske pisarske tradicije, u kojoj se, na temelju ranijeg stanja, *ě* pisao s *e*, a poluglas s *i* (rjeđe s *e*).

U literaturi o Povaljskoj listini navodi se »velika pometnja«⁴ u pisanju poluglasa, što se tumači nesnalaženjem pisara u pisanju ćirilicom, dok se u pisanju *ě* grafemom *e* vidi stvarno stanje, to jest ekavski refleks jata. Očiti se ikavski refleksi zanemaruju i pritom se ne pokušava objasniti kasniji prijelaz bračkog (i uopće južnočakavskog) ekavizma na ikavizam⁵. Međutim, primjeri koji se navode kao potvrde pogrešnog pisanja poluglasa zasnovani su što na krivom čitanju, što na pogrešnoj interpretaciji, te se gotovo svi mogu eliminirati, dok u pisanju nekadašnjega jata doista postoji velika pometnja, očito izazvana neprimjerenošću obiju postojećih pisarskih tradicija živoj govornoj praksi.

---

⁴ J. Vrana, o. c., str. 213.

⁵ J. Vrana, o. c., str. 216–217; O. Nedeljković, o. c., str. 205–206. – O sustavnijim traženjima rješenja V. Putanca i P. Šimunovića još će biti riječi.

Što se tiče poluglasa, Povaljska listina pokazuje čvrsto čuvanje poluglasa u jakom položaju i pojavu sekundarnog poluglasa na uobičajenim mjestima: *dolȃcv*⁶ redak 16, 17 (3×), 18 i d. (ukupno 13×), *smolȃcv* 13, 46, *stanȃcv* 33, *pisȃcv* 50, *dragycȃn* 9, *iv(anȃ)čv* 16/17, *polȃgv* 36, *nȃ* 6, *tȃ* 14; *osȃmȃdesetv* 1, *esȃmȃ* 6, *čȃkȃvȃ* 46. Poluglas se razvija glasovnim putem i u nekim stranim riječima, pa se i tu ponaša kao i u domaćima, tj. dolazi u slabi ili jaki položaj, a razvija se i sekundarni poluglas, npr. *molȃstȃrv*⁷ 5 (slabi položaj), *čȃbrȃčȃnȃ* *dolȃcv* 18 (= *Čȃbrȃjaŋ*, adj. poss. od *Čȃbrȃjan* < *Čȃbrȃjanȃ* prema *Cyprianus* – jaki poluglas i sekundarni slogotvorni *r* – danas: *Čabrijān dolāc*), *koludȃrv*⁸ 4 (sekundarni poluglas). Vjerojatno kao jaki poluglas treba uzeti i poluglas u primjerima *sȃtvori* 29 i *vȃziskāše* 29. Prva od tih riječi veoma je rasprostranjena s vokalizacijom poluglasa, osobito na dalmatinsko-dubrovačkom području⁹, a druga se uklapa u okvire "čakavske jake vokalnosti"¹⁰, tj. u okvir vokalizacije poluglasa u riječima u kojima to u ostalim hrvatskim narječjima nije uobičajeno, a među koje spadaju i one s prefiksom *vȃ-*, *vȃz-*¹¹. Ovdje i ritam proze

⁶ Primjeri se donose u latiničkoj transliteraciji. Svi se, kao u tekstu listine, pišu malim slovom, budući da za ovu prigodu nije bitno radi li se o vlastitom imenu ili ne. Grafem *ψ* razrješava se sa *šč* i *ć*, prema potrebi. Ligaturni grafemi *Ѡ*, *ѡ*, *Ѣ* prenose se kao *ja*, *je*, *ju*, *Ѡ* kao *y*, *Ѣ* kao *ě*. Grafem *ω* ne dolazi u ovdje navedenim primjerima. Poluglas u jakom položaju i sekundarni poluglas označavaju se kružićem ispod grafema. U transkribiranim primjerima kružićem se označavaju i slogotvorne likvide.

⁷ Prema grč. μοναστήριον. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb 1971–1974 (dalje *ER*), u knj. 2, s. v. *monastir*, za jadransku zonu pretpostavlja posudeni vlat. oblik *monisterium, koji se kao dalmatoromanski leksički ostatak (s disimilacijom *m-n > m-l*) očuvao u narodnim govorima do danas.

⁸ P. Skok, *ER*, knj. 2, s. v. *koludar* tumači riječ prema f. *koludra* < grč. καλογρία, preko dalmatoromanskog, s promjenom *γρ > dr*, vjerojatno zbog disimilacije *k-g > k-d*.

⁹ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb 1880–1976 (dalje *AR*), knj. 14, s. v. *satvor* – 1. *satvoriti*.

¹⁰ Vidi o tome: M. Moguš, Fonološki kriteriji za određivanje čakavskoga narječja, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 13, Zagreb 1973, str. 23–36, to na str. 29–30; isti, *Čakavsko narječje*, Zagreb 1977, str. 21.

¹¹ Usp. u suvremenim bračkim govorima primjere *vazimāt*, *vazmēni*, *vāzda*, *vazēst*, *vāzel*. – M. Hraste, Čakavski dijalekat ostrva Brača, *Srpski dijalektološki zbornik X*, str. 1–64, to na str. 15.

zahtijeva vokalizirano čitanje: *prē se na hl̃m̃čani ... i s̃tvori imy sud̃binu. i ṽziskaše cleza za sud̃binu*¹². Inače, prvi primjer *s̃tvori*, ako se ne radi o posebnom naglašavanju, ide kao prefiksalna tvorba među apsolutno slabe položaje poluglasa, a prefiks *ṽz-* iz drugog primjera već je u tekstu Povaljske listine u drugačijoj konstelaciji promijenjen u *uz-*: *uz̃goru* 36. Ovamo vjerojatno treba ubrojiti i primjer *rṽt̃ca* 42 (prema *rṽt̃cb*, koje danas glasi *Rat̃ac*, gen. *R̃āca*¹³), a možda i *s̃m̃rti* 13 *s̃m̃rt̃b* 46. U toj je riječi poluglas rado podlijegao vokalizaciji, pa je u hrvatskoj glagoljaškoj književnosti 14–15. stoljeća dosta često potvrđena s crkvenoslavenskom vokalizacijom *sem̃rt̃b*, *sem̃rt̃bñb*¹⁴, a treba imati na umu i općehrvatsko *samrt*.

U situacijama u kojima poluglas alternira s tzv. reduciranim *i* radi se o preklapanju narodnih i crkvenoslavenskih knjiških likova, a ne o dvama jezičnim i pravopisnim slojevima¹⁵, budući da likovi s *i* nisu svojstveni čakavskim narodnim govorima. Alternativno pisanje s poluglasom i s *i* proteže se kroz čitavu listinu: *sud̃bja* 3 (47 – nečitko), *s̃be* 8 (A. sg. sr. r.), *t̃be* 8, 16 (N. pl. ž. r.), *knež̃bē* 11 (= *knežja*, G. sg. sr. r.), *udañbju* 14, *poruč̃be* 32, *brus̃bja* 35, *loz̃ba* 38, *sud̃be* 49 (Blaž!) pored *roščenia* 1 (= *roždenija*), *vraćenie* 10, *udanie* 14, *dostaēnie* 23, *povelenie* 50, *molenie* 51, (*zla*)*meniem̃b* 52 (posljednja tri primjera iz Ivanova teksta!), te s izostavljanjem poluglasa: *vladanē* 3 (= *vladanja*) i nečitko *vlada/ñb/ju* 11¹⁶.

U vezi s pisanjem poluglasa u Povaljskoj se listini može nazreti još jedna i danas živa čakavska crta – naime da kratki slog *ri*, osobito u prefiksu *pri-*, prelazi u sekundarni slogotvorni *r̃*¹⁷: *pr̃staṽščinu* –

¹² Traženje ekspresivnijeg oblika vjerojatno je uzrokovalo i duži oblik dativa plurala zamjenice *imy* u istoj rečenici, kakav je već bio u instrumentalu (prema ranijem D. *im̃b*, I. *im̃i*).

¹³ Usp. M. Hraste, o. c., str. 19; P. Šimunović, o. c. (Indeks), str. 303–4.

¹⁴ Usp. D. Malić, *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, Zagreb 1972, str. 77; *Kolunićev zbornik. Hrvatski glagolski rukopis od godine 1486*, Djela JAZU XII, Zagreb 1892, npr. str. 18 i d.

¹⁵ J. Vrana, o. c., str. 210–215, navedene dvojnosti tumači utjecajem latiničke grafije. O. Nedeljković, o. c., str. 203, napominje da se dvojstvo *vje/ije* uobičajilo još u staroslavenskim spomenicima, što je tamo bila biti stvarna alternacija.

¹⁶ U kosim su zgradama nečitki dijelovi teksta.

¹⁷ Ta je pojava potvrđena u 15. stoljeću u *Zadarskom lekcionaru* u oblicima glagola *pr̃nesti*, a na Braču je zabilježena u novije doba: *pr̃po-*

pr̃stavašćinu 31, pa i *gr̃mači – gr̃mače* 17, te već spomenuti primjer *č̃obr̃ēñ* 18 (< *Cyprianus*), premda se ti primjeri obično tumače nesigurnošću u pisanju poluglasa pod utjecajem latinske grafije¹⁸. Zanimljivo je napomenuti da se u Povaljskoj listini gotovo svi primjeri neobičajenog pisanja poluglasa, odnosno kolebanja u njegovu pisanju, mogu dovesti u vezu sa suglasnikom *r*, odnosno mogu se svesti na alternaciju sa slogotvornim *r̃*, npr. *z̃r̃ṽēk̃* 20 (*Zr̃jak*, prema *Zirgiach* u latinskom prijevodu iz 15. stoljeća), *kr̃simir̃*¹⁹ 47 (= *Krsimir*, prema latinskim likovima *Cressimirus*, *Cressimir*, *Cresimir*, *Crescimir* iz *Zadarskoga kartulara*²⁰), *čep/r̃ṽne* 49 (Blaž!) prema *čeprenje* 51 (Ivan!), *mol̃st̃ṽr̃* 45 pored *mol̃st̃yr̃* 5, *mol̃st̃er̃* 13, *mol̃st̃ēr̃* 34, 39.

Inače Povaljska listina ne pruža nikakve podatke o bilo kakvoj vokalizaciji poluglasa (bilo u pravcu *a* ili *e*) kao neke druge isprave toga doba, tako da na osnovi njezina materijala ne možemo stvarati nikakve zaključke o izgovoru toga fonema i o njegovu mjestu u fonološkom sustavu²¹.

Što se tiče jata, na prvi se pogled čini da se radi o potpunom preklapanju s *e* (etimološkim i od *ę*): jat se i u osnovama i u nastavcima piše grafemima *ē* i *e*, dok se *e* piše i grafemom *ē*. Samo na nekoliko mjesta u gramatičkim i tvorbenim morfemima jat daje ikavski refleks. U posuđenicama jat se javlja kao refleks nekog stranog vokala.

ē u leksičkom morfemu: *ṽeste* 6, *pr̃ē* 7, *b̃ē* 11, *b̃ēše* 13, 33, *tr̃ēbošiñē* 16, *t̃ēšeñ* 17, *os̃ēci* 18, *sut̃ēske* 20, *os̃ēčišća* 21, *br̃ézē* 21, *st̃ēnoṽ* 22, *pr̃ēpr̃ē* 24, *sṽēdoci* 24, *sṽēdok̃* 26 (27/28 danas nečitko), 28, 47, *pr̃ē se* 29, *r̃ēše* 30, *br̃ézih̃* 39, *r̃ēsta* 46. Ova-
mo možda treba ubrojiti i *s̃ēčeva* 45 (pored *sečeva*), bez obzira na to što

---

vida, *vr̃ća*, *skrñja*, *br̃me* i dr. – M. Hraste, o. c., str. 19–20. Usp. i *pr̃mancir* (< lat. *primicerius*) u Marulića. *AR*, knj. 12.

¹⁸ J. Vrana, o. c., str. 213; V. Putanec, o. c., str. 106.

¹⁹ Lik *kr̃simir̃* zabilježen je i na Humačkoj ploči s kraja 10. ili početka 11. stoljeća (izložak na izložbi *Dva tisućljeća pismene kulture na tlu Hrvatske*).

²⁰ V. Novak, *Zadarski kartular samostana svete Marije*, JAZU, Zagreb 1959, str. 276 (Indeks s. v. *Kresimir*).

²¹ P. Šimunović, o. c., str. 48–49, na osnovi primjera iz ranijih rasprava, u kojima se govori o refleksu poluglasa, određuje poluglas kao otvoreno *a* [ã] u opoziciji s *a* [a].

se u kasnijim izvorima i u narodnoj svijesti identificirao sa *Zečevom*²².

ê u gramatičkim i tvorbenim morfemima: *na kalêhъ* 8, *na trêbošînê* 16, *u vêlêi* 20, *na brêzê* 21; *desêhъ* 3 (ali *pribehъ* 33).

ê > e u leksičkom morfemu: *leto* 1, *letъ* 52, *dediçi* 3, *dediçъ* 11, *dedina* 13, *prežde* 6, *beše* 12, 38, *çlovekъ* 13, *çloveka* 45, *tehoemъ* 22, *negoemъ* 25, *predъ* 25, *svedokъ* 32, 40, *smreçev/ikъ/* 35, *reçimira* 39, *ždrebe* 40, *nerezi* 42, *negodraže* 44, *oseke* 44, *meseca* 52 i već spomenuto *seçeva* 45.

ê > e u gramatičkim i tvorbenim morfemima: *u ... luce* 20, *gore* 41; *zapustelъ* 6, *povelenie* 50.

ê > i u gramatičkim i tvorbenim morfemima: *o zagoni* 35, *u brêzihъ* 39, *sv vsimi* 44, *budite* 46, *dvi sti* 52; *vidihъ* 52.

ê na mjestu primarnog e (i e < e): *sêbenê* 10 (pored *sebenê* 24), *vêçerinъ* 19, *vêlêi* 20 (pored *velikъ* 6), *vêlakъ* 41 (pored *velakъ* 9), *rêstimirъ* 26 (pored *restimirъ* 48), *çetvurtu çêstъ* pored *çetvurtu çestъ* 34, *çêstъ* 38 (pored *çestъ* 32, *çesnikъ* 31, *çesnici* 30).

ê u posudenicama: *u kostêrъne* 9, *splêcanъ* 15/16, *molъstêrъ* 34, 39, ali *stepana* 47.

Oslanjajući se ne samo na primjere iz Povaljske listine nego i na one iz *Zadarskoga* i *Supetarskoga kartulara*²³, pa i na ostale srednjovjekovne zapise naših onomastika, ali prvenstveno se oslanjajući na Skokovo mišljenje o ekavskom refleksu jata, izrečeno na temelju tih latinskih (romanskih) zapisa²⁴, neki istraživači²⁵ smatraju da je u srednjoj Dalmaciji od 11. do 13. stoljeća prevladavao ekavski refleks jata.

²² Među današnjim bračkim toponimima dva su *Zeçeva*, a nijedno *Seçevo* ili *Siçevo* (P. Šimunović, o. c., Indeks, str. 312). Svi dosadašnji istraživači tumače taj toponim kao *Zeçevo*, napisan sa *s* pod utjecajem latinske grafije. Takvih primjera u Povaljskoj listini zaista ima nekoliko, ali u ovom slučaju radilo bi se o zamjeni početnog korijenskog suglasnika, koji je nosilac temeljnog značenja riječi. Osim toga u tekstu postoji po tvorbi istovjetan toponim *branjevo* 43, potvrđen na više mjesta na hrvatskom jezičnom području (vidi: AR, knj. 1, s. v. *Brañevo*).

²³ V. Novak, o. c., u bilj. 20; V. Novak – P. Skok, *Supetarski kartular*, Djela JAZU 43, Zagreb 1952.

²⁴ P. Skok, Lingvistička analiza Kartulara S. Petri de Gomai, u: V. Novak – P. Skok, *Supetarski kartular*, str. 233–294, o jatu str. 244–245 i bilj. 32; isti, Postanak Splita, *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku I*, Dubrovnik 1952, str. 19–62, posebno str. 43–44.

²⁵ J. Vrana, o. c., str. 216–217; O. Nedeljković, o. c., str. 205–206.

Spomenuti autori prebacuju Skokove zaključke o ekavskom refleksu jata u srednjodalmatinskim romansko-latinskim spomenicima 11–12. stoljeća na govorno stanje hrvatskoga područja u 12. i 13. stoljeću, ne uzimajući u obzir da je već i u tim spomenicima pisarska tradicija mogla biti anakronizam, budući da se i u njima javljaju određeni, premda sporadični ikavizmi²⁶.

Korak dalje u tumačenju refleksa jata u Povaljskoj listini, tražeći sustavno rješenje, idu V. Putanec²⁷ i P. Šimunović²⁸. Prvi ekavizme u osnovnom dijelu riječi djelomično objašnjava djelovanjem zakona Jakubinskog u početnoj fazi, djelomično zakonom vokalne harmonije. Drugi za tekst Povaljske listine pretpostavlja temeljni štokavsko-čakavski vokalni sustav sa 7 vokala²⁹, od kojih je zatvoreno *e* /*e*/ kontinuantna praslavenskoga jata, a otvoreno *a* /*ä*/ kontinuantna poluglasa. Ipak, i ta tumačenja ostavljaju otvorenima bitna pitanja o refleksu jata u tekstu listine. Znači li prvo da su u tekstu postojali samo ekavski i ikavski (uglavnom morfološki) refleksi jata, ili je uz njih još uvijek postojao i stari jat? Što je zatvoreno *e* prema drugom tumačenju? Pokriva li ono samo primjere zabilježene s *é* ili *i* one s *e*, i što je s onim potpuno identičnim oblicima koji se pišu i s *é* i s *e* (npr. *svédokъ* 26, 28, 47 – *svedokъ* 32, 40; *běše* 13, 33 – *beše* 12, 38 i dr.)?

Što se tiče jata u leksičkim morfemima, neki od onih što dolaze u Povaljskoj listini već u onovremenim srednjodalmatinskim spomenicima imaju ikavski refleks, a pogotovo to vrijedi od 14. stoljeća³⁰. Na samome Braču, na području koje svojim sadržajem pokriva Povaljska

---

²⁶ Skokovo tumačenje tih ikavizama, koje se zasniva na romanskom poistovjećivanju latinskog otvorenog *e* (?) i hrvatskog jata, ne zadovoljava, prvenstveno stoga što ga on veže za pojedinačne slučajeve.

²⁷ V. Putanec, o. c., str. 108.

²⁸ P. Šimunović, o. c., str. 48–49.

²⁹ Prema: P. Ivić, Osnovnye puti razvitija serbohorvatskoga vokalizma, *Voprosy jazykoznanija*, god. 7, br. 1, Moskva 1958, str. 3–20.

³⁰ Usp. npr. *Tchissenus* (= *Tišen*) iz 1236. u *Zadarskom kartularu* (V. Novak, o. c., str. 279). Usp. i likove glagola *prijeti* i *preprijeti* i prijedlog *pred* u AR, a vidi i moja ranija istraživanja u: D. Malić, o. c., str. 97–110; ista, Šibenska molitva, *Rasprave Instituta za jezik* 2, Zagreb 1973, str. 81–190, o jatu str. 112–119; ista, »Red i zakon« zadarskih dominikanki iz 1345. godine, *Rasprave Instituta za jezik* 3, Zagreb 1977, str. 59–128, o jatu str. 82–85.

listina, već je 1288. potvrđen toponim *Urillo*³¹ (= *Vrilo*). To upućuje na zaključak da je među primjerima s jatom u leksičkim morfemima u tekstu listine već moralo biti ikavizama. Treba, međutim, imati na umu da se u nekim leksičkim morfemima ikavizacija i nije nikada izvršila. Od zastupljenih u Povaljskoj listini takav bi npr. mogao biti *nerezi*³².

Autori koji zastupaju mišljenje o ekavskom refleksu jata u Povaljskoj listini ne uzimaju ozbiljno u razmatranje njezine ikavizme, budući da su svi morfološki, a za njih tvrde da su pod snažnim utjecajem analogije, koja je nivelirala deklinacijske i konjugacijske sufikse³³. S druge strane, P. Šimunović prihvaća mišljenje M. Moguša da su upravo »gramatički morfemi pokazatelji sustava«³⁴, tvrdeći da u gramatičkim morfemima, osobito onima najčestotnijima, »pisari najčešće popuste, dok se u leksičkim morfemima tradicija bolje čuva«³⁵.

Čini se da u razrješavanju pitanja refleksa jata u Povaljskoj listini treba odatle krenuti. Kanonik Ivan u svom se radu najvjerojatnije služio dvjema pisarskim tradicijama, ali čini se da nijedna od njih više ne odgovara stanju u živom govoru njegova prostora i vremena. On zna da se po jednoj tradiciji (latinaškoj) određene riječi pišu s *e*, premda se sve ne izgovaraju tako. Po drugoj tradiciji (crkvenoslavenskoj) ima na raspolaganju četiri grafema za dva fonema (ѣ, е, и, њ za *e* i *i*). Neke je riječi naučio kako ih treba pisati. U drugima nije siguran, pa dolazi do preklapanja dvaju grafijsko-ortografskih sustava, potpomognutog mogućnošću ekavskog refleksa jata u određenim situacijama. Stoga on upotrebljava grafeme *ě* i *e* za riječi s jatom, ali i obratno, za one s *e*. Ako morfološke ikavizme prihvatimo kao pokazatelje sustava, odnosno pokazatelje širenja ikavizacije u onovremenoj bračkoj čakavštini, bit će nam jasnija pisareva pometnja u primjeni tradicionalnoga crkvenoslavenskog ortografskog sustava.

---

³¹ P. Šimunović, *o. c.*, str. 57.

³² Danas na Braču ima toponima te osnove i s ikavskim i s ekavskim refleksom: *Nerezine*, *Nerežišća*, *Nëriz* (3×). – P. Šimunović, *o. c.*, str. 297. – Među primjerima s ekavskim refleksom jata u govornom leksiku suvremenih bračkih govora nema potvrđenoga nijednoga iz Povaljske listine. – M. Hraste, *o. c.*, str. 17.

³³ J. Vrana, *o. c.*, str. 216–217; O. Nedeljković, *o. c.*, str. 205.

³⁴ M. Moguš, Jezični elementi Držićeva »Dunda Maroja«, *Umjetnost riječi*, god. XII, br. 1, Zagreb 1968, str. 49–62, posebno str. 51.

³⁵ P. Šimunović, *o. c.*, str. 49.

S tog aspekta mogu se objasniti i neke druge nejasnoće u upotrebi grafema *e* i *é* na mjestima gdje ih ne bismo očekivali. Naime, osim navedenih ikavskih refleksa jata i osim očitog preklapanja *é* i *e*, u tekstu Povaljske listine dolazi još do nekih, u prvi mah manje očitih preklapanja, koja je mogla izazvati samo defonologizacija jata, češća u pravcu *i* nego *e*. Tako se npr. grafem *é* piše umjesto *y* (= *i*) u prilogu *věše* 41 (pored *vyše* 9 i *više* 21). Uz 11 slučajeva u kojima se u 3. l. sg. aorista glagola *biti* piše *by*, javlja se jednom i oblik *bě*, što očitito upućuje na njihovu izjednačenu glasovnu vrijednost. Primjer *čr̂neĥ* 38 (*kupiĥ u hranote . u čr̂neĥ . u živine ... dol̂ca*) obično se uzima kao dokaz poremećenog pisanja poluglasa³⁶. Međutim, vjerojatnije je da je u pitanju pridjevski lik genitiva plurala određene pridjevske deklinacije od nadimka *Črni* (umj. *čr̂nyĥ* ili *čr̂niĥ* < *čr̂niĥ*)³⁷, gdje *e* dolazi umjesto *y* ili *i*. Imenica *cr̂k̂v̂* (< *cr̂ky*) kao tradirana riječ u tekstu Povaljske listine dobro čuva svoju *v*-deklinaciju, pa će u dativu singulara *cr̂k̂ve* prije *biti* da je napisano *e* umjesto *i* (< *cr̂k̂vi*), nego da se radi o preklapanju s *a*-deklinacijom, koje bi impliciralo ekavski refleks jata u gramatičkom morfemu. Tako je *e* na mjestu *i* vjerojatno i u *sel̂ceĥ* (< *sel̂ciĥ* L. pl. sr. r. palatalne imeničke deklinacije), ukoliko se u ovom slučaju ne radi o specifičnom južnočakavskom nastavku imenica srednjega roda³⁸. Ovdje treba navesti i nejasan pridjevski oblik u sintagmi *kneže osēci* (N. pl. m. r.), u kojoj pridjev ni po kakvoj promjeni ne može imati nastavak *-e* (palatalna promjena ima *-i*, nepalatalna *-y*). Posvojni pridjev *Deselin* (*pol̂ deselina dol̂ca* 42), izveden iz osnove *desi-*, još je jedan dokaz o pisanju *e* umjesto *i*, budući da su sve dosad potvrđene antroponimske izvedenice te osnove s *-i*³⁹. Ako tome dodamo neizdiferenciranu gra-

---

³⁶ I. Ostojić, *Benediktinska opatija...*, str. 51; J. Vrana, *o. c.*, str. 213; O. Nedeljković, *o. c.*, str. 209; P. Šimunović, *o. c.*, str. 45.

³⁷ Očito se radi o kupovini dijela posjeda u nasljednika poznatoga splitskoga građanina Petra Crnoga, osnivača samostana sv. Petra u Selu, u Poljicima 1080. godine, koji se po njemu nazivaju *Črni* (*Čr̂ni*). Petar Crni navedenom je samostanu darovao neke zemlje na Braču, pa se može vjerovati da su njegovi nasljednici imali tamo još neke posjede. – Vidi o tome: I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, Split 1964, str. 390.

³⁸ Vidi o tome: D. Malić, *Jezik najstarije...*, str. 145–146.

³⁹ Vidi AR, knj. 2, gdje je potvrđeno ime *Desila* iz 1100. godine; u prvoj polovici 13. stoljeća potvrđeno je i ime *Desilo* s pridjevom *Desilov* iz 14. stoljeća.

fiju posuđenice *molbstyr̃* 5, *molbster̃* 13, *molbstér̃* 34, 39, što vjerojatno sve treba čitati *molstir* (pored *molbstyr̃* = *molstr* 45), te posve nejasnu upotrebu grafema *ē* u 16. retku (zapravo međuretku) ukoliko se ne čita kao *i* (A. sg. m. r. lične zamjenice za 3. l. u primjeru: *i zavede ē sam̃ župañ prṽvoš̃ ṽ crkṽ i da mu pristava petrihu*, gdje je subjekt *župañ prṽvoš̃*, a *ē* pokriva objekt), dobivamo sve više potvrda za mišljenje da je ikavski refleks jata u jeziku kraja gdje je Povaljska listina nastala prevladao i poremetio ne samo tradicionalno pisanje jata nego i vokala *e* i *i*. Tome je pridonio i odavno posve nefunkcionalan grafem *γ*, tako da u onovremenim ćirilčkim spomenicima postoji četverostruko kolebanje *ē-e-i-γ*⁴⁰. Povaljska listina u tome kao da znatno prednjači, što pokazuje da je proces udaljavanja od pretpostavljenog zatvorenog *e* /*e*/ već daleko odmakao, odnosno da je defonologizacija jata završena, pa u njezinu sustavu više ne treba tražiti taj *e*, a za većinu primjera s jatom u leksičkom morfemu i za sve gramatičke morfeme treba pretpostaviti ikavski refleks.

Od ostalih samoglasničkih pojava očekivano čakavsko *a* < *e* iza palatala nije potvrđeno. Kako se radi o genetskoj crti, koja je u suvremenim bračkim govorima obilno zasvjedočena⁴¹, mogla bi se jedina dva primjera s *e* > *e* iza palatala – *nače* 5, *prie* 6 (3. l. sg. aor.) – tumačiti pisarskom tradicijom, koja je i inače u tom spomeniku dosta snažna.

Gubljenje početnog *i* u prefiksu *iz-* nije ni inače dosljedno zahvatilo srednjodalmatinske čakavske govore⁴², pa se tako u tekstu listine dosljedno čuva u primjeru *iskupiṽši se* 33, a vjerojatno se radi o gubljenju početnog *i* u nečitkom primjeru *pod̃ zdav...*⁴³.

Potvrđena je karakteristična čakavska crta *ra* > *re*: *do restinina* 20 (G. sg. toponima *Restinino*, supst. adj. poss. od imena *Restina* <

⁴⁰ Usp. npr. za podjednako nesnalazjenje u pisanju fonema *i-ē-e* primjere iz dubrovačke kancelarije: *sṽ našem̃ vēdeniem̃, akē li sē pristupimo, sep̃nē, kēr̃stṽ, sṽ sud̃cē i vet̃nici, tebe Odolē* (umj. *tebe Odoli* = *Odoļi*), *po seh̃ poslēhṽ* (umj. *sihṽ...*). – Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*, knj. I: *Dubrovnik i susedi njegovi – Prvi deo*, Beograd – Sr. Karlovci 1929, str. 16–17, 21–23, 32 i d.

⁴¹ M. Hraste, o. c., str. 16–17.

⁴² Vidi o tome: D. Malić, *Šibenska molitva*, str. 123–124.

⁴³ P. Šimunović, o. c., str. 40, navodi da u latinskom prijevodu iz 15. stoljeća stoji *Pod Zdalin* i pretpostavlja da se radi o današnjem toponimu *Zdājine* (< *Zdaļine*).

Rastina (potvrđeno u Senju 1205⁴⁴), zatim *rěstimirь* 26 i *restimirь* 48, ali *rastimirićь* 28. Za suvremene bračke govore M. Hraste navodi redovitost te pojave u korijenima *krad-*, *rast-* i *vrab-*⁴⁵, pa bi se moglo pretpostaviti da osoba koja je nosila prezime *Rastimirić* i nije bila s Brača, tim prije što se pojavljuje kao svjedok, a nisu ni svi drugi svjedoci bili s Brača.

Za karakterističnu čakavsku crtu prejotacije inicijalnog *i* nema potvrde budući da grafem *i* (*u*) služi za *i*, *ji* i *j*. Ta je pojava u čakavskim govorima vrlo raširena (proteže se čak i na tako tradirane riječi kao što su *Isus*, *Isukrst* > *Jisus*, *Jisukrst*⁴⁶), a česta je (iako ne posve obavezna) u suvremenim bračkim govorima⁴⁷, te je za jezik Povaljske listine možemo pretpostaviti, ali ne možemo tvrditi da postoji. Svakako je treba isključiti za veznik *i* i prefiks *iz-* (> *is-*), zamjenicu *iže*, a vjerojatno i za tradirane riječi kao *išhovo* 1 (= *Ishristovo*) i *i(vanь)ćь dolьcь* (= *Ivanьč*⁴⁸ *dolьc*) 16/17 budući da su *i* u suvremenoj bračkoj toponimiji toponimi izvedeni iz imenja *Ivan* svi bez prejotacije⁴⁹, dok bi se mogla pretpostaviti u primjerima: *ime* 1, *imenemь* 18, 45, *iju* 23, *imy* 29, *ihь* 32.

U suglasničkom sustavu Povaljske listine nisu zasvjedočeni suglasnici *f* i zvučne afrikate, što je karakteristično za čakavski fonološki sustav. Tako je poznato kršćansko ime *Stjepan* (grč. Στέφανος, lat. *Stephanus*) zabilježeno s domaćom zamjenom *p* za *f* (*φ*, *ph*): *stepana* 47.

Praslavenski **t*, **d'* daju čakavske reflekse *ć*, *j*: *tisućьno* 1, *dedići* 3, *dragyćьnь* 9, *vračenie* 10, *dedićь* 11, *gaće*⁵⁰ 19, *tisuća*

---

⁴⁴ AR, knj. 13, s. v. 1. *Rastina*.

⁴⁵ M. Hraste, o. c., str. 15.

⁴⁶ AR, knj. 4, s. v. 1. *ji-*.

⁴⁷ M. Hraste, o. c., str. 21, gdje se navodi da prejotacija zahvaća i druge samoglasnike.

⁴⁸ Posvojni pridjev od *Ivanьcь* (> *Ivanac*).

⁴⁹ *Ivān-dolāc*, *Ivānova strōnā*, *Ivānj dolāc*, *Ivānj ratāc*, *Ivōnče spīle*, *Ivōnčevica*. – P. Šimunović, o. c., str. 290 (Indeks).

⁵⁰ Taj lik P. Šimunović, o. c., str. 28, tumači kao zbirnu imenicu od *gatь* (= nasip; *gatьje* > *gaće*). Međutim, u to vrijeme nije još moguće pretpostaviti bilo kakvu glasovnu promjenu sekundarnog skupa *tj* (< *tъj*), tj. *gatьje* bi nakon ispadanja slabog poluglasa moralo dati *gatje*, što bi pisar Povaljske listine po svojoj prilici napisao s poluglasom. Kako u latinskom

52, izvedenica *splěcanъ* 15/16 (G. pl.) od posuđenice *Splětvъ, svi patronimici na -ić: *korъdianićъ* 16 i *kordianićъ* 26, *mihanićъ* 25, *radomirićъ* 26, 40, 48, *hranotićъ* 28, 30, *mi/h/ović* 28/29, *radeševićъ* 31, *budilićъ* 31, *dъlgonićъ* 32, *mireševićъ* 32, *petreševićъ* 39, *vъlčinićъ* 48 te G. pl. *gъmićъ*⁵¹ 15; *prěe* 7 (pored crsl. lika *prežde* 6), *takoe* 12, *mee* 20, *gospoē* 33/34, *potv/r/věju* 49. Posuđenica *kalugervъ* 5 (< grč. καλόγερος) potvrđena je u tradicionalnom crkvenoslavenskom liku s *g*. U narodu, ako se i upotrebljavala, vjerojatno se izgovarala s *j*⁵². Riječi preuzete iz grčkoga, uglavnom vezane za crkvu i vjeru, kao npr. *evanъgelije*, *Georъgije*, *kalugervъ*, pišu se češće s *g* nego s đervom i u onim zapadnim ćiriličkim ispravama koje inače upotrebljavaju đerv za *d*⁵³.

Što se tiče likova *rošćenia* i *rožъstva*, u kojima P. Šimunović⁵⁴ vidi potvrdu zvučne afrikate /ʒ/, u oba se slučaja radi o tradicionalnim crkvenoslavenskim likovima (*roždenije*, *rožđъstvo*) u tradiranim diplomatskim datacijskim formulama – u prvom s poremećenom grafijom tuđeg (starocrkvenoslavenskog) suglasničkog skupa *žd*, a u drugom s pojednostavnjivanjem tog istog suglasničkog skupa nakon ispadanja slabog poluglasa. U tom pojednostavnjenom liku riječ *rožъstvo* dolazi npr. već u Povelji Kulina bana iz 1189. godine⁵⁵.

Za reflekse praslavenskih skupova *st, *sk ima dosta potvrda, npr. u sufiksima -išće, -všćina: *kapišće* 19, *osěčišća* 21, *gnilišće* 22, *kopelišće* 42, *gračišće* 42; *pristavъšćinu* – *prъstavъšćinu* 31, *vъlvkovъšćinu* 39; u ptc. pas. *prošćeny* 8; imenici *brašćikъ* 3, 26, 47, 48 (tvorbena nedovoljno jasnoj, očito u vezi s *bratstvo* ili *bratski*); u toponimima *volarъšćikъ* 37, *voščica* 45; u osobnom imenu *vlašćina* 49, 50/51 (G. sg. od *Vlašćin* – po svoj prilici izvedeno od *Vlastimir*).

prijevodu iz 15. stoljeća dolazi u obliku *gachicah* i u talijanskom popisu iz 17. stoljeća u *Gachizzah* (I. Ostojić, *Benediktinska opatija...*, str. 43), a odnosi se na današnje *Gaćevo* (P. Šimunović, o. c., str. 28), vjerojatno je u pitanju riječ *gaće* (stsl. *gašti* = tibialia). Deminutiv *Gaćice* potvrđen je kao toponim u Srbiji u 14. stoljeću. – AR, knj. 3, s. v. 2. *Gaćice*.

⁵¹ Nije sigurno radi li se o pluralnom plemenskom nazivu ili o toponimu *Gъmići*. – Usp. AR, knj. 3, s. v. *Gmiće* i *Gmići*.

⁵² Lik *kalujer* potvrđen je u Marulića, Hektorovića, Kašića i više kasnijih dalmatinskih pisaca. – AR, knj. 4, s. v. *kaluder*.

⁵³ Primjere vidi u: P. Ivić – V. Jerković, o. c., str. 55–57.

⁵⁴ O. c., str. 50.

⁵⁵ Lj. Stojanović, o. c., str. 2.

U dva primjera dolazi sekundarni skup *šč* na mjestu sekundarnih skupova *št* i *šč*, neobičnih u čakavskom sustavu. Prvi je *ušćivene*⁵⁶ 29 (= ubrojene, uračunane < *učivnenъ* – ptc. pas. glagola *učiti*, koji je preuzeo značenje glagola *učisti* < *včisti*), u kojem je očito nakon gubljenja slaboga poluglasa došlo do izmjene skupa *čvt* > *čt* > *št*, a zatim *št* > *šč*⁵⁷. Drugi je primjer posvojni pridjev od imena *Raška*: *rašćina* 33 (N. sg. ž. r. < *Rašćinъ*)⁵⁸. Ta čakavska identifikacija skupova *šč* i *šč* (< *šbč*) po svoj prilici ukazuje na starije stanje u kojem je još postojao i srednji niz suglasnika *š'*, *ž'* (< *ž'*), *č'* (nastao prvom palatalizacijom i praslavenskom jotacijom), koji se u čakavskom mogao sačuvati duže nego u štokavskom, tako da je i nakon nestanka poluglasa u slabom položaju bio moguć skup *š'č'* kao u primarnim situacijama od **sl'*, **sk'*⁵⁹.

Refleksi praslavenskih skupova **zd'*, **zg'*, posebno relevantni za određivanje pripadnosti nekog teksta čakavskom narječju, u Povaljskoj listini nisu potvrđeni.

Od ostalih suglasničkih pojava značajno je spomenuti gotovo dosljednu zamjenu prijedloga i prefiksa *vъ*, *vъ-* i *vъzv*, *vъz-* s *u*, *u-* i (*uz*), *uz-*, premda to nije samo čakavska crta. Inače u južnočakavskim spomenicima previranje *v* i *u* postoji još i u 16. stoljeću, pa je Povaljska listina značajna zbog izuzetno rane i vrlo učestale potvrđenosti te pojave⁶⁰, osobito što se tiče prijedloga *vъ*. Pojava je omogućena

⁵⁶ Grafija *вщивене* pruža i mogućnost čitanja sa *št*, kao u štokavskim ispravama toga doba, ali budući da na čakavskom području grafem *ш* već ima dvije funkcije jer služi za bilježenje fonema *ć* i skupa *šč*, vjerojatno ga pisar ne bi opterećivao još jednom i time doveo u pitanje jednoznačnost čitanja riječi sa *šč* (očito razlikovanje riječi sa *ć* i *šč* nije stvaralo neprilike budući da se pisanje jednim grafemom i u cirilici i u glagoljici zadržalo nekoliko stoljeća).

⁵⁷ Svaki skup *št* mogao se u čakavskim (i šćakavskim) govorima izjednačiti sa *šč*. Usp. npr. u AR kao posebne natuknice *šteta* i *ščeta*, *štiti* i *ščiti*, *štika* i *ščika*, *zaštiti* i *zaščiti* i sl.

⁵⁸ O prijelazu mladog čakavskog *šč* u *šč* vidi u: S. Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb 1970, str. 143–144.

⁵⁹ Usp. Moguševu derivacijsko izvođenje u tumačenju čakavizma – »da je u čakavskom narječju pored palatalnog niza *č*, *ž*, *š* i spirantnog *c*, *z*, *s* egzistirao i treći, jotirani *ć*, *ž*, *ś*.« – M. Moguš, *Čakavsko narječje*, str. 75.

⁶⁰ Prema mojim ranijim istraživanjima i u znatno mladim dalmatinskim čakavskim spomenicima ta je pojava slabije zastupljena. – D. Malić, *Jezik*

kvalitetom suglasnika *v*, koji se »razvio iz polusamoglasničkog dvo-
usnenog *w*, koji je bio zapravo neslogotvorno *u*«⁶¹. Suglasnik *v* slično
određuje i P. Šimunović – kao labijalni vokalni sonant⁶².

Učestalost prijelaza prijedloga *vb* (= *v < vb*) u *u* (uz akuzativ i lo-
kativ) u Povaljskoj je listini vjerojatno potaknuta i preklapanjem s pri-
marnim prijedlogom *u* (uz genitiv) u situaciji poremećenog osjećaja za
domaću padežnu sintaksu uslijed višestoljetne životne simbioze s ro-
manskim stanovništvom. Prijedlog *vb* uz akuzativ u listini je potvrđen
uglavnom u tradiranim datumskim konstrukcijama i uz tradiranu ime-
nicu *crkvv*: *vb ime oca i sna i stago dha 1, By vb dni kraja bely 2,*
vb /ty/ dni by radko pp 3–4, vb crkvv 14, 16, 23, 26, 46 pored u
crkvv 22, 35. Tako je i u većini onovremenih ćirilčkih isprava⁶³.
Uz lokativ *vb* je potvrđen dva puta: *vb stranah 37, vb povlah 41.*
U svim ostalim slučajevima i uz akuzativ i uz lokativ dolazi *u*:
u molster 13, u gaće 19, u kapišće 19, u če/ty/ri spudi 29–30,
u tu pristavščinu – u tu prstavščinu 31, u lokve 31, u smokove 42,
u molstvr 45, u staru knigu 52 i već spomenuto *u crkvv 22, 35;*
u pavlah 4, 39, u grvmači 17, u vėlēi luce 20, u rasohah 22,
u malih lokvah 29, u paulah 34, u brēzih 39, u bunah 41.

Kao prefiks *vb-* je potvrđen samo u vokaliziranom liku: *unuk 11,*
udal 13, udanie 14, udanju 14, uščivene 29, ukladaju 49. Prefiks
vbz- daje *uz-* u *uzvgoru 36,* a očito teži vokalizaciji poluglasa u
*vbziskaše*⁶⁴.

Teško bi se kao vokalizacija suglasnika *v* nakon gubljenja slabog

---

najstarije..., str. 125–126; *Šibenska molitva*, str. 127–129; »*Red i za-
kon*«..., str. 87–89. – Najstariji je zapis te pojave na Humačkoj ploči s
kraja 10. ili početka 11. stoljeća, koja i inače obiluje jezičnim inovacijama. –
O. Nedeljković, Poluglasovi u staroslavenskim epigrafskim spomenicima,
Slovo 17, Zagreb 1967, str. 5–36, o tome str. 16. – Pojava je potvrđena i u
većini bosanskih, humskih i srpskih ćirilčkih povelja i isprava 12–13. stolje-
ća, te u ispravama Krajinjana iz 1247. i Dure Kačića iz 1252. (?) s područja
kopnene srednje Dalmacija, odnosno bračkog kopnenog zaleda. – Lj. Stojan-
ović, o. c., str. 3–35.

⁶¹ Z. Junković, Struktura sloga i fonološka vrijednost suglasnika *v* u knji-
ževnom jeziku, *Jezik*, god. XXI, br. 1 i 2, Zagreb 1973, str. 1–5 i 37–52, o
tome str. 47.

⁶² P. Šimunović, o. c., str. 50.

⁶³ Lj. Stojanović, o. c., str. 3–35.

⁶⁴ Vidi naprijed.

poluglasa mogli uzeti primjeri *usemir* 11, *usa* 14 od zamjeničke osnove *v̄s-* (< *v̄semir*, adj. poss.; < *v̄sa*) pored 19 slučajeva pisanja te osnove sa *v̄s-* ili *vs-*, a pogotovo ostali primjeri pisanja *u* za *v*: *hvar̄skim* 2, *hvar̄sky* 50 (pored *hvar̄sky* 4), *pohvuali* 10, 4, *radounē* 43, *u paulah̄* 34 (pored *pavlah̄* 4, 39, *povalah̄* 41). U tim se primjerima očito ipak radi o utjecaju latinske grafije⁶⁵.

Za čakavštinu Povaljske listine, ukoliko se ne radi o pisarskim greškama, značajna je još jedna suglasnička pojava. Radi se o primjerima *kraja* 2 (za *kraļa*) i *zeme* 6, 46 pored *zemle* (i *zm̄le*) na više mjesta. Premda se ti primjeri mogu svesti na pisarske greške, treba ih imati na umu, jer ako se ne radi o pogreškama, bila bi to najranija poznata potvrda čakavske pojave *ǰ > j*⁶⁶.

U morfologiji ima malo tipično čakavskih crta. Zanimljivo je spomenuti još uvijek živu upotrebu duala, potvrđenu i u deklinaciji i u konjugaciji, čak i u upotrebi genitiva lične zamjenice u službi posvojnne: *Pride poruga s̄v svojim̄ snom̄ ... i bysta tu koludra i dasta selo svoe ... i vse dostaēnie iju* 22–23, *Pridosta dva človeka ... i rēsta opatu rad̄ku . dohrani ... na naju vinogradi* 45–46.

U imenica muškoga roda dolazi do prevladavanja glavne promjene, pa je tako potvrđen G. sg. *s̄na* (= *sina*) 1 i *vr̄ha* 20, *vr̄ha* 44, *vr̄r̄ha* 36, 39, od nekadašnjih imenica *u*-osnova, i V. pl. *vlasteli* 5 (pored starijeg *vlastele* 7 – prema konsonantskoj promjeni).

U glavnoj promjeni imenica muškog, srednjeg i ženskog roda dolazi do širenja nastavaka palatalne deklinacije. Premda su u upotrebi još uvijek i oblici nepalatalne deklinacije, ne dolazi do obostranog ukrštanja deklinacija, tj. palatalni se nastavci javljaju u nepalatalnih osnova, ali ne i obratno. Kako se u padežima u kojima su u palatalnoj i nepalatalnoj deklinaciji u opoziciji *ē* i *i* najvjerojatnije radi o ikavskim refleksima *ē*, to su sigurnijim pokazateljima deklinacijskih promjena padeži u kojima su u opoziciji *i* (< *y*) i *e* (< *ē*). Tako je u A. pl. m. r. pored starijeg lika *vinogradi* 23, 46 potvrđen i noviji *pod̄ ... oseke* 44 uz *v̄ dn̄i* 2, 3–4 i *na hl̄m̄čani* 29, koji se mogu tuma-

---

⁶⁵ O. Nedeljković, O ispravi..., str. 202, dopušta da »bi se u njima mogao pretpostaviti i ustaljeni lokalni izgovor sa *u*«, što nije prihvatljivo zbog istovrsnih primjera s *v*.

⁶⁶ Kao glasovnu pojavu uzimaju te primjere i I. Ostojić, *Benediktinska opatija...*, str. 31 i 35, i O. Nedeljković, o. c., str. 204.

čiti i starijom konsonantskom promjenom, osobito oni prvi iz datacijskih formula; u G. sg. ž. r. pored starijih likova nepalatalne deklinacije *bely* 2, *mikuli* 2, *spily* 9, *ěmi* 18, *mlatěby* 21, *dragoty* 27, *živini* 27 dolaze i noviji prema palatalnoj deklinaciji *kostěrěne* 9, *sutěske* 20, *rašěke* 34, *gomile* 36, *zavale* 37, *mikule* 48/49, *luke* 49, 51, *nikule* 50 uz imenice palatalnih osnova *rogosnice* 16, *grimače* 17, *marie* 19, *ploče* 20, *mee* 20, *jarěnenice* 20, *pěšenice* 30, *polače* 36, *zemle* 40, *čep/rěne* 49, *čeprenje* 51, *suděe* 49; u A. pl.ž. r. pored *rasohy* 22, *rasohi* 43 dolazi i *lokěve* 31, *gomile* 41 uz palatalne osnove *gaće* 19, *zemle* 23, 35.

U primjeru *na selěcehь* 43 (L. pl. s. r. palat. dekl. < *selěcihь*), ukoliko se ne radi o grafijskom preklapanju *i-e-ě*, u pitanju je specifičan srednjodalmatinski čakavski nastavak (-oh)/-eh imenica srednjega roda što najčešće znače par čega, sporadično zasvjedočen u spomenicima 14–16. stoljeća⁶⁷.

Imenica *crěkěvь*, u spomeniku među najfrekventnijima, uglavnom čuva svoju staru *v*-deklinaciju. Nominativ nije potvrđen, ali se pretpostavlja da je u to doba već izjednačen s akuzativom (*crěky* – *crěkěvь* → *crěkěvь* – *crěkěvь*); G. sg. ima stari nastavak -e: *crěkěve* 7, 19; u D. sg. dolazi stari nastavak -i: *crěkěvi* 4, 12 i jednom -e: *crěkěve* 7 (koji je logičnije tumačiti spomenutim grafijskim preklapanjem *i-e-ě*⁶⁸, nego prijelazom u glavnu imeničku promjenu s ekavskim refleksom jata u gramatičkom morfemu); A. sg. jest stari: *crěkěvь* 9, 14 i d., i jednom s označenim poluglasom *crěkěvь* 46. Čuvanje starih oblika te imenice razumljivo je s obzirom na njenu tradiranost i frekventnost u određenoj sredini, za koju je isprava i pisana.

Genitiv je plurala svih rodova kratak: *gьmićь* 15, *kurosěmь* 15, *splěćanь* 15/16, *rasohь* 43, *letь* 52.

Zajedničke su crte zamjeničke i pridjevske deklinacije pojava genitivnog nastavka -oga/-ega uz stariji -ago/-ego, tj. prodor narodnog oblika među tradirane crkvenoslavenske, i noviji kontrahirani pa-dežni nastavci.

Što se tiče upotrebe zamjenica, ima dosta starine i u leksičkom izboru i u gramatičkim likovima, ali to pitanje ne zadire osobito u ovu problematiku. Od zamjeničkih leksema treba spomenuti samo po-

⁶⁷ Vidi o tome: D. Malić, *Jezik najstarije...*, str. 145–146.

⁶⁸ Vidi naprijed.

kaznu zamjenicu *sb* kao tipično čakavsku, budući da se u čakavskim govorima sačuvala do u naše dane⁶⁹. Potvrđeni su oblici: D. sg. sr. r. *semu* 14, A. sg. sr. r. *se* 47, N. pl. ž. r. *sie* 6 i *se* 40, te *sve* 8 i *se* 16, za koje je iz konteksta teško odrediti radi li se o N. sg. sr. r. ili o N. pl. ž. r. Što se tiče zamjениčких oblika, treba spomenuti bezizuzetnu upotrebu genitiva ličnih zamjenica za izricanje posvojnosti: *ego zeme* 6, *ego udanie* 14, *bratb ego radošb* 15, *snb ego rucbko* 33, *bratb jega drašbko* 40, *dostaēnie iju* 23 (G. du. < *jeju*, vjerojatno analogijom prema množinskom liku), *ihb čestb* 32, pa i *naju vinogradi* 46 (G. du. lične zamjenice za prvo lice). U ostalim onovremenim spomenicima već se javlja posvojna zamjenica *jegov*⁷⁰. Razmjerno dugo čuvanje genitiva lične zamjenice u funkciji posvojne karakteristična je čakavska crta, koja se ponegdje sačuvala do u 17. stoljeće⁷¹.

U pridjevskoj deklinaciji došlo je do potpunog izjednačavanja određenih i neodređenih oblika osim u N. sg. m. r. Neobična je upotreba određenog oblika pridjeva na *-ov*: *sbmrbkovi* 18 i *planikovy* 21. Oba dolaze uz imenicu *dolbc* u toponomastičkoj funkciji. Takvi se primjeri nalaze i u Bračkom razvodu iz 14. stoljeća, a ponegdje su se sačuvali i u suvremenoj bračkoj toponomastici⁷². Stari oblik L. sg. ž. r. nepalatalne određene pridjevske deklinacije *u vĕlēi luce* pokazuje da još nije došlo do preklapanja sa zamjениčkom deklinacijom. Da taj oblik više nije bio u govornoj upotrebi, nego se radi o pisarskom rekvizitu, govori poremećena upotreba nastavka *-ēi* u ostalim onovremenim ćiriličkim ispravama, npr. *vašēi vĕrē, vsēi obkinē gradskoi*, ali *po hl̄m̄scē zemli*⁷³. Budući da je utvrđeno da je ikavizam u gramatičkim morfemima u Povaljskoj listini prevladao, i ovdje se po svojoj prilici radi o izgovornom liku *veli*, dobivenom glasovnim putem iz navedenog lika: *velēi* > *velii* > *veli*⁷⁴, pa taj primjer očito treba čitati: *u Veli Luci*.

---

⁶⁹ AR, knj. 14, s. v. *saj*.

⁷⁰ Usp. npr. Lj. Stojanović, o. c., str. 3–35.

⁷¹ Usp. npr. A. Šupuk, *Šibenski glagoljski spomenici*, JAZU, Zagreb 1957, str. 187, 191 i d.

⁷² Npr. iz Bračkog razvoda: *Dubovi dolac, Dubovi ratac, Petrovi prodol, Planikovi rat*, a iz suvremene bračke toponomastike: *Grābovi rōt*. – P. Šimunović, o. c., str. 79, 81, 82, 84 i 289.

⁷³ Lj. Stojanović, o. c., str. 11–12, 16, 17–18.

⁷⁴ Po neodređenoj deklinaciji, gdje su bili nastavci *-ē* i *-i*, bilo bi također *veli*, ali za toponim nije logično pretpostaviti neodređenu deklinaciju, tim prije ako se imaju na umu likovi kao *planikovy, sbmrbkovi*.

U listini je zastupljeno veliko bogatstvo glagolskih oblika, među kojima izostaju samo buduća vremena i kondicional II. Među mnogobrojnim aoristnim oblicima potvrđeni su i neki sigmatski: *rěsta* 46 (3. l. du.) i *rěše* 30 (3. l. pl.), koji se mogu susresti i u nekim mladim hrvatskim književnim spomenicima, osobito iz Dalmacije i Dubrovnika⁷⁵, a potvrđeno je i 3. l. pl. imperativa *budite* 8, 46, izjednačeno s drugim licem, kao što npr. susrećemo i u zadarskom *Redu i zakonu* iz 1345. godine⁷⁶, a i u nekim drugim spomenicima⁷⁷, premda su sve dosadašnje potvrde samo za 2. i 3. l. jednine.

U Povaljskoj listini ima čitav niz neobičnih i zanimljivih sintaktičkih konstrukcija, od kojih neke treba tek proučiti s obzirom na naslijeđenost iz slavenske zajedničke prošlosti, neke su tipične crkvenoslavenske, a u nekima je očit romanski utjecaj. Ovom prilikom spomenut ćemo samo neke. Slaganje imenica uz brojeve *tri* i *četiri* u nominativu plurala: *u če/ty/ri spudi* 29–30, *za tri bravi* 37, *trie okladi* 43 tipična je čakavska crta. U listini su potvrđene i dvije sintaktičke konstrukcije dosta obilno zasvjedočene u pjesmama iz *Pariško-ga kodeksa*, koje sam u svojim ranijim istraživanjima prostorno smjestila u šire splitsko područje, uključujući i otoke⁷⁸. Jedno je upotreba genitiva u službi pravoga objekta uz prijelazne glagole: *Ratъko opatъ kupi ... četvrtъ dola . . . a bokanъ mu da četvrti* 27–28, *vъziskaše cleza za sudъbinu* 29, a drugo je konstrukcija s infinitivnom dopunom glagola nepotpuna značenja umjesto izricanja jednim glagolskim oblikom: *nače govoriti radъko kalugerъ* 5 (umjesto: *progovori*), pa i s imenskom dopunom glagola u istoj funkciji: *sъtvori imy sudъbinu* 29.

U tekstu su obilno zastupljene konstrukcije u kojima je smjer mirovanja zamijenjen smjerom kretanja, još i danas žive u govoru dalmatinskog življa, pa tako i na otoku Braču. Očito su nastale pod romanskim utjecajem, samo što se romansko nerazlikovanje smjera mirovanja i kretanja uz prijedlog *in* u nas proširilo s prijedloga *u* i na prijedloge *nad*, *pod*, *za*. Npr. *u gaće jedinъ (dolъcbъ)* 19, *u kapišće crkve ste marie* 19, *podъ crkvъ stago nikulu* 9–10, *podъ omendъlu dolъcbъ* 21,

---

⁷⁵ Vidi u: D. Daničić, *Istorija oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika do svršetka XVII veka*, Beograd 1874, str. 321.

⁷⁶ D. Malić, »*Red i zakon*« ..., str. 96.

⁷⁷ D. Daničić, o. c., str. 335–346.

⁷⁸ D. Malić, *Jezik najstarije...*, str. 181 i 183.

pod gnilišće peča 22, za pribidružu gomilu niva 36, pisano u staru knjigu 52 i dr.⁷⁹.

Leksik Povaljske listine pokazuje izuzetno bogatstvo domaćih riječi. Posudenica ima relativno malo i uglavnom su sve odavno odo-maćene. Neke od riječi zastupljenih u Povaljskoj listini nisu ni-gdje drugdje potvrđene⁸⁰, kao npr. *brašćik*, *ježa*, *knežje*, *poručje*, *ušćiti* (= ubrojiti, uračunati), neke su potvrđene samo u vrlo starim izvori-ma, kakav je i Povaljska listina, npr. *dědić*, *dědina*, *poručnik*, *prēprēti*, *pristav*, *pristavščina*, *sutėska*, *ukladati*, *vladanje*, *ždrēbe* (za zemlju), neke su potvrđene još samo u ponekim, prvenstveno čakavskim toponi-mima, kao *hust*, *oklad*, *osėćišće*, *zagon*, ili su pak tipični čakavski, od-nosno dalmatinsko-dubrovački leksemi, kao *veli*, *japnenica*, *planika* (*planikovy dolьcy*), pa i *otok*, *otočki*. Pojedine su riječi potvrđene samo iz ponekih narodnih govora, a uopće ih nema u pisanim izvorima. Ta-kva je npr. riječ *smok* (sačuvana u toponimima *Smokova jama* 18, *Smokove* 42, 43, *Smokovje* 44), očito u starom značenju 'zmaj', od koje su i danas živi brački toponimi *Smōč dolāc*, *Smokōvac*, *Smokōvo bŕdo*⁸¹, koja je potvrđena samo u nekim narodnim govorima za zmiju smuka, ili *večerīn* (= zapad), potvrđen u tom značenju samo iz Duvna, a za 'zapadni vjetar' iz Poljica i Imotskog, dakle iz bližeg ili daljeg bračkog kopnenog zaleđa.

Navedene jezične crte pokazuju da je Povaljska listina značajan spomenik narodnog jezika – južnočakavskog bračkog dijalekta – iz najstarijeg potvrđenog razdoblja njegova razvoja. U njoj se istovremeno odražavaju životni i jezični dodiri dalmatinskih Hrvata i Romana, te dviju kulturnih i pisarskih tradicija – crkvenoslavenske i latinske. Njihovi tragovi stvorili su dojam o piščevu nepoznavanju jezika i ne-

---

⁷⁹ O. Nedeljković, o. c., str. 211, tvrdi da je to obična konstrukcija grčkih akata za opis međa, tzv. sinorlama: međa se kreće od međaša do međaša, te stoga svi oblici stoje u akuzativu. U našem slučaju ipak treba pretpostaviti romanski utjecaj, premda možda posredan, budući da se radi o mnogosto-ljetnom bizantskom državnom teritoriju.

⁸⁰ Na temelju usporedbe s AR, Skokovim ER i ostalim dostupnim rječni-cima.

⁸¹ P. Šimunović, o. c., Indeks, str. 305. – Na više mjesta u navedenoj knjizi, kao i u usmenoj izjavi, P. Šimunović te toponime vezuje uz imenicu *smokva* i korijen *mok-*, koji je u *mokar*.

snalaženju u pravopisnim pravilima. Međutim, raščlamba pravopisnih i jezičnih crta pokazuje da je pisac isprave po svojoj prilici bio domaći čovjek, koji je nastojao spis napisati u okvirima zadane pravopisne i jezične (crkvenoslavenske) norme, koju je relativno dobro poznao, premda se istovremeno nije mogao oteti utjecaju živoga jezika i druge supstojeće pisarske prakse. U rezultatu tih međusobnih djelovanja nastala je Povaljska listina kao njihov odraz, odnosno kao posljedica isprepletenosti zadane knjiške norme i žive jezične stvarnosti određenoga vremena i prostora, s neizbježnim tragovima latinske pismenosti i određenih romanskih jezičnih crta.

LES TRAITS ČAKAVIENS DANS LA CHARTE DE POVLJE

Résumé

Le *Charte de Povelje* cyrillique représente le premier parmi les textes čakaviens connus. Sur le territoire de sa naissance il y eut des siècles de convivance des Croates et des Romanes et il y existait deux traditions culturelles et graphologiques: une latine et une autre du slavons ecclésiastique. Ce dualisme eut son reflet aussi dans la *Charte de Povelje*. L'image de la langue de cette charte dépend considérablement du système (orto)graphique en qui elle est écrite mais elle reflète aussi une influence romano-latine.

En ce qui concerne le plan phonologique il y existe quelques traits čakaviens typique: forte vocalité čakavienne, la naissance du *r* syllabique, en majorité le reflet ikavien du *jat*, *ra > re*, **t'*, **d'*, **sk'*, **st'* > *č*, *j*, *šć*, la naissance du *šć* čakavien secondaire, les premiers exemples connus du *l̥ > j*, la manque du *f* et des affriquées sonores dans le système phonologique.

Les traits morphologiques pour la plupart ne sont pas čakaviens: le duel et la 3-ème personne de l'impératif représentent toujours une catégorie vivante, dans la formation nominale sont prédominantes les terminaisons palatales, le génitif du pluriel de tous les noms est bref, il y existe la terminaison čakavienne en *-eh* dans le locatif des noms du genre neutre, les terminaisons pronominales et adjectivales sont contractées quoique maintes formes anciennes sont conservées dans les prénoms.

Les caractéristiques syntactiques se trouvent très souvent sous l'influence littéraire de la langue du slavons ecclésiastique et du latin, quelques-unes parmi elles étant sous l'influence du substrat dalmato-roman, et il y est typique une concordance čakavienne des noms auprès des nu-

méraux *tri* et *četiri* dans le nominatif du pluriel. Dans le lexique de la *Charte de Povelje* sont documentés quelques mots vernaculaires qui en sont pour le moment les seules attestations connues.

Une analyse de maints passages peu clairs du texte nous signale un entrelacement des parlers vivants et des traits langagiques littéraires comme aussi des influences de deux traditions culturelles coexistantes et non une ignorance de la langue de la part l'écrivain comme l'on prétendait auparavant. La *Charte de Povelje* est un texte littéraire moyen-âgeux typique, provenant d'un encadrement déterminé du système (orto)graphique et du système de la langue dans lesquels sont infiltrés des traits du parler du pays et autres influences.